

Prisvajanje grada: radni materijali

Novine okupljaju radne materijale koji su nastajali od listopada 2014. do prosinca 2015. godine. Sadrže skice i sažetke intervencija korištene u diplomskom radu na Akademiji likovnih umjetnosti (*Prisvajanje grada: turizam*), materijale sakupljene tijekom dvotjedne akcije dijeljenja vodiča sklopu 13. izdanja UrbanFestivala, u suradnji s udrugom BLOK (*Zagreb: turisti, trgovine, terase i trgovci. Od Trga Europe do nacionalne riznice*) i dio materijala iz *Razgovora o knjižarama* (osmišljenih za izložbu *Red – usporavanje* u Galeriji VN).

Smjena sezone u Gajevoj ulici, listopad 2015.

Prije ili poslije čitanja, na putu do sljedećeg odredišta, vjerojatno ćemo se

zaustaviti u pekarnici kako bismo nešto na brzinu pojeli,
 proći pored nekoliko napuštenih lokala,
 pored propalog tvorničkog pogona;
 zapaziti jednu novootvorenu trgovinu,
 restorančić brze hrane
 ili preuređenje u tijeku,
 nešto gušće postavljene ugostiteljske terase nego što pamtimo (ili zbog
 zime ograđene plastičnim stijenkama i opremljene grijaćim stupovima)
 i okrnuti se o nekoliko turista koji će nas upitati za smjer do obližnjeg
 hostela.

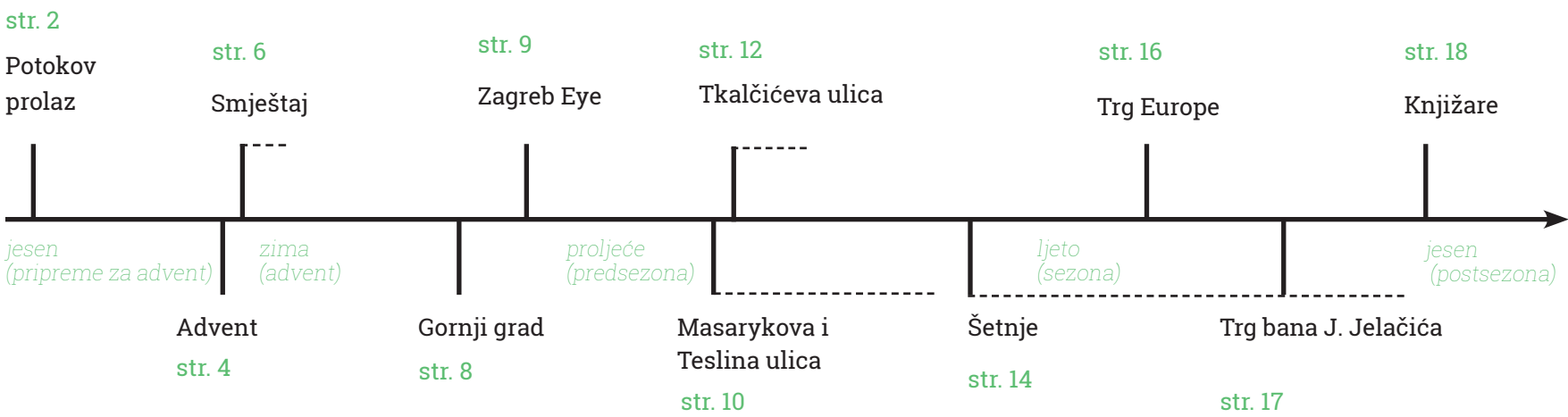
Provodim vrijeme u javnom prostoru, šetam gradom, obilazim turističke lokacije i bilježim promjene.

Započinjem u studenome kada su estetika i organizacija prostora u gradu predviđene za advent, nastavljam na proljeće kada se gradom počinju širiti terase, a ljetnu sezonu usmjeravam na razgovore i šetnje kada grad više čine turisti, posjetitelji nego stanovnici. Jesen koristim kao referencu, kontrolnu točku – koliko se grad izmijenio u posljednjih godinu dana?

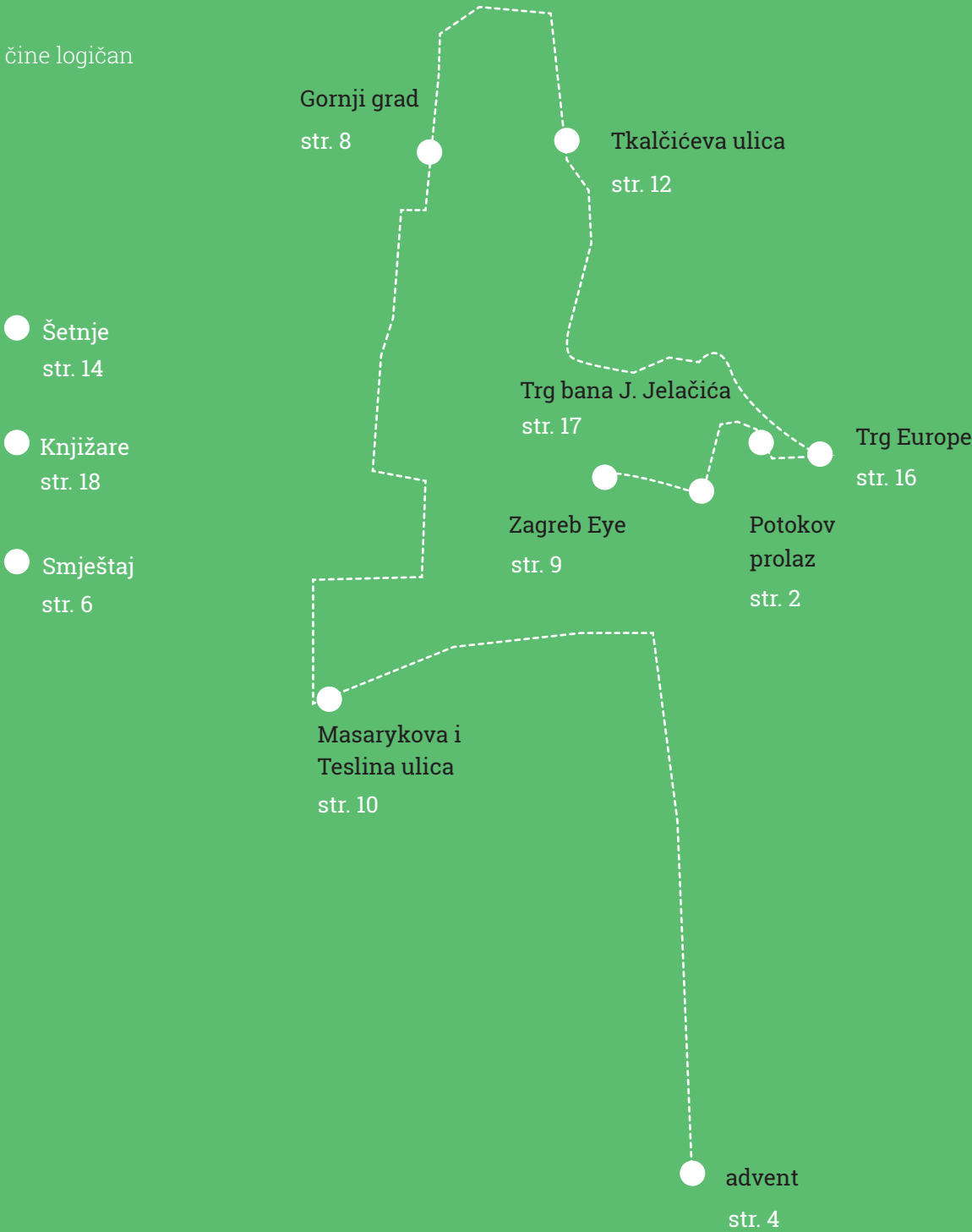
Sadržaj*

* prema načinu čitanja

Vremenski
Način čitanja prema kronološkom toku istraživanja.

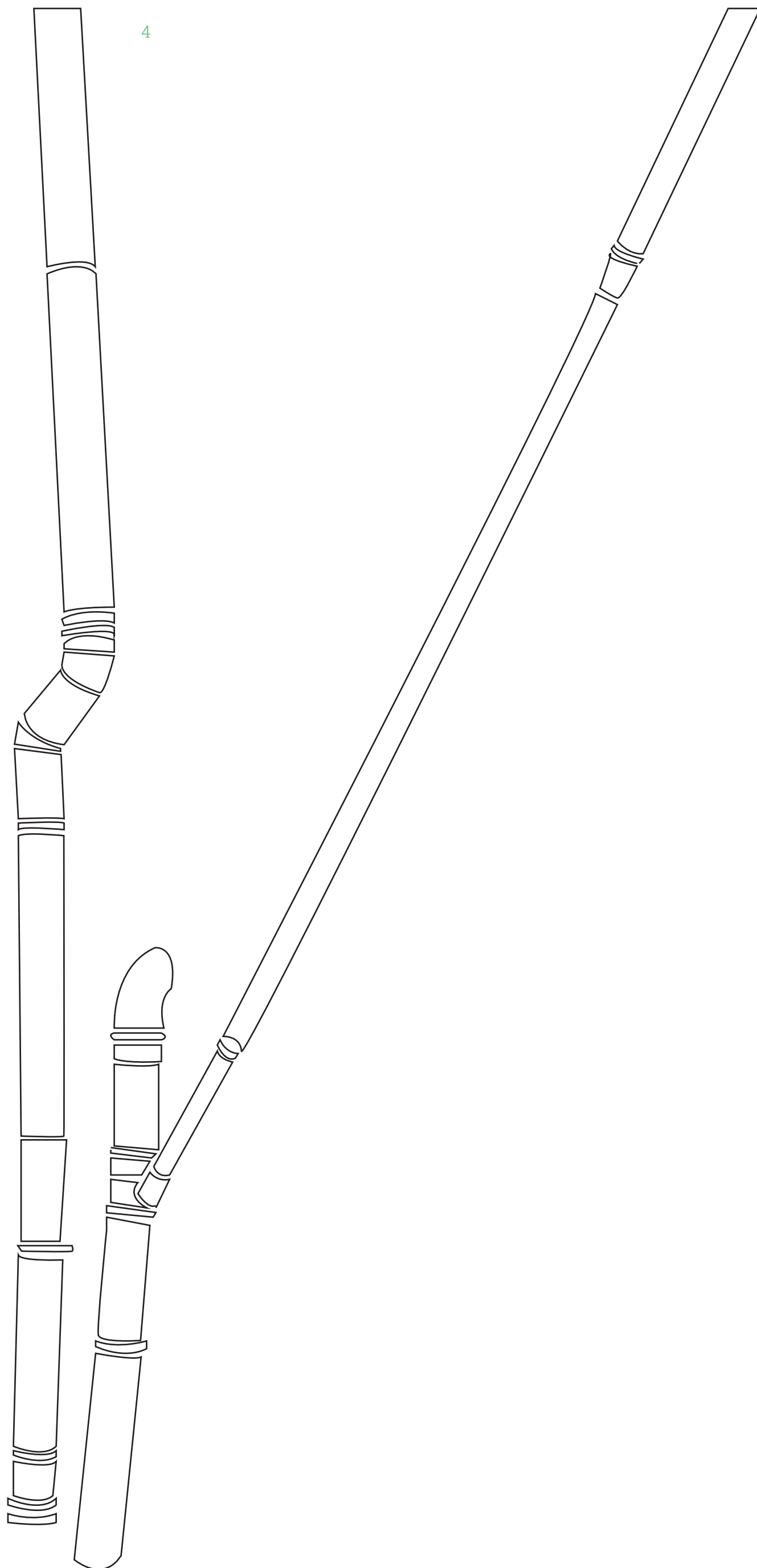
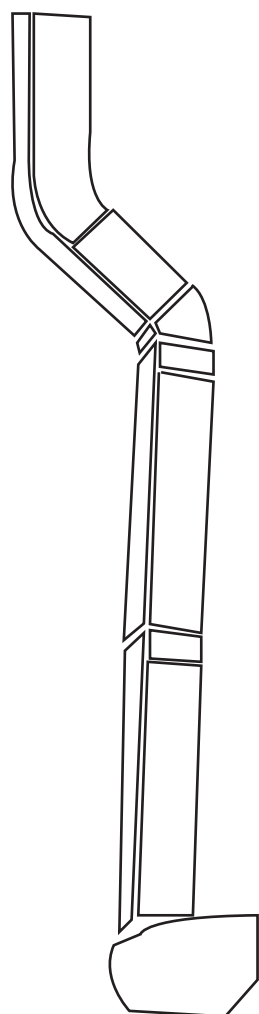

Prostorno
Način čitanja pri kojemu lokacije čine logičan slijed šetnje centrom grada.

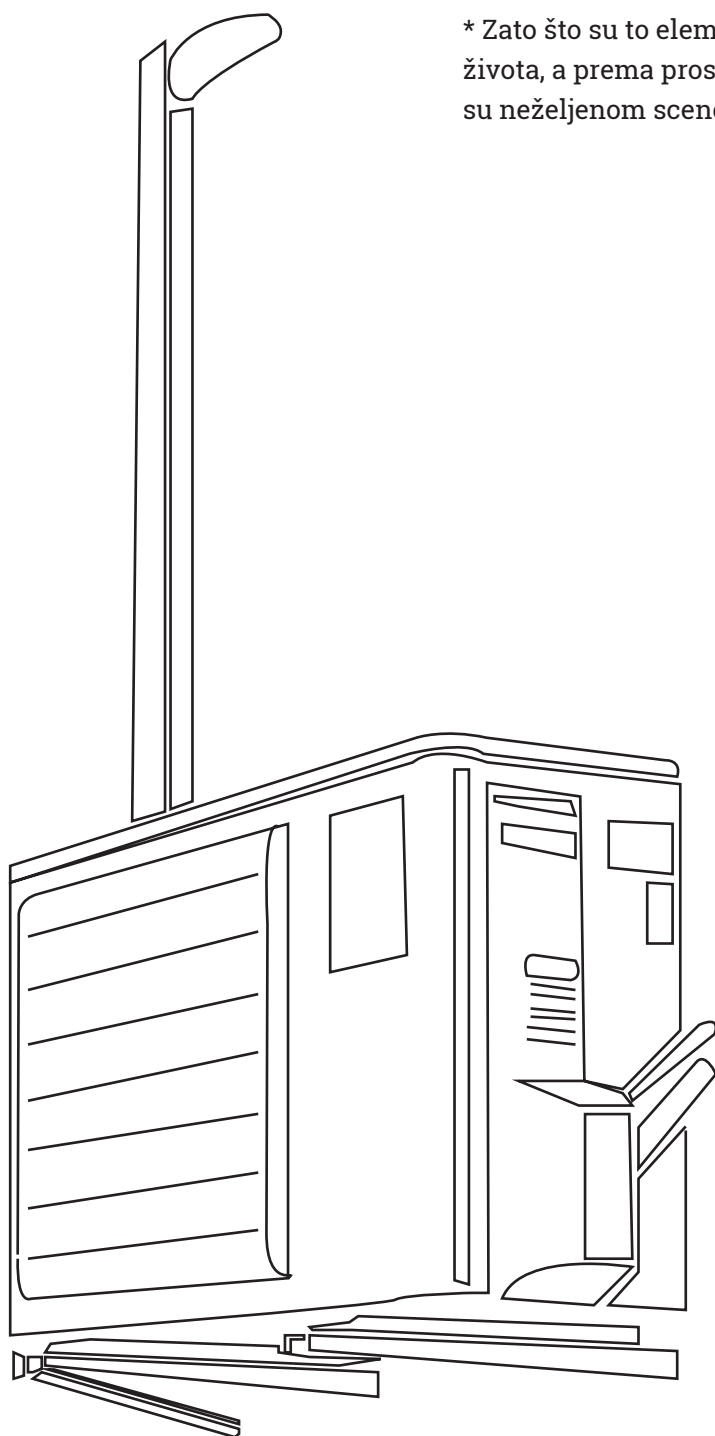
Potokov prolaz

Potokov prolaz dio je projekta renovacije zone strogog centra grada što je zatvaraju Palmotićeve ulica s istočne, i Cesarčeva i Bakačeva ulica sa zapadne strane. U sklopu projekta nastao je i najnoviji zagrebački trg, Trg Europe. Rušenjem dvaju zidova, jednog u Cesarčevoj, a drugog u Bakačevoj, otvoren je prolaz koji je do tada pripadao stražnjim dvorištima. Prema novinskim člancima stanari nisu bili obaviješteni da će se zidovi rušiti.

Prisvajanje novog gradskog prostora: prolaskom kucnuti po cijevima i ostalim metalnim elementima*

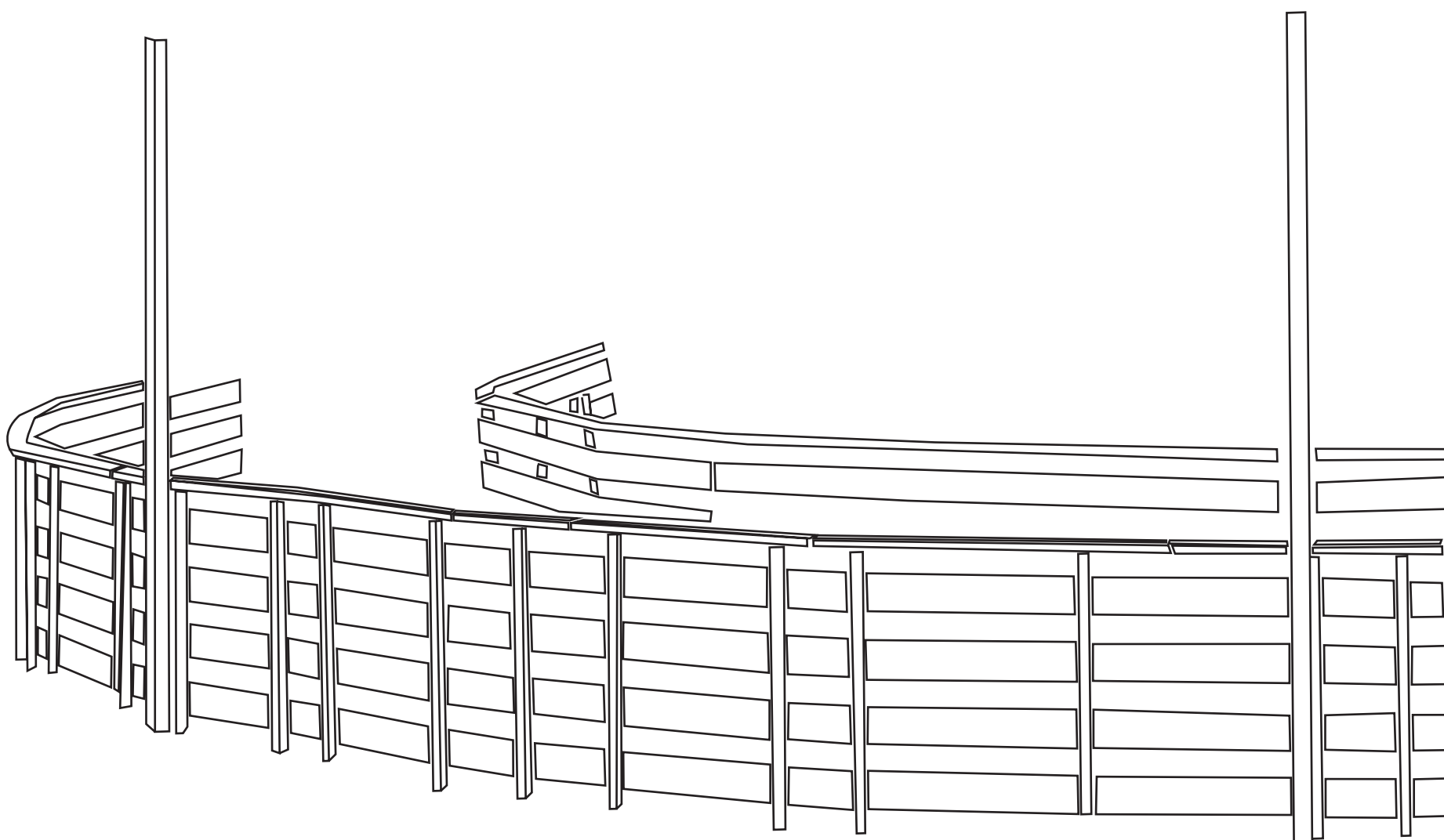
* Zato što su to elementi koji prolaz čine specifičnim i dio su njegovog svakodnevnog života, a prema prostornim planovima i onima za uređenje turističke zone, proglašeni su neželjenom scenografijom.

Trg kralja Tomislava: advent

Javni prostor je i s druge strane ograde*

* Za vrijeme adventa u Zagrebu je postavljeno klizalište na Tomislavovom trgu koje potpuno okupira javni park, a tratina je ograđena uskom stazom za klizanje. Klizanje nije besplatno, a tijekom dana i po višim temperaturama cijeli je park prekriven lokvama vode.

Odgovori dviju pravnica koje sam kontaktirala u pokušaju da dođem do zagrađene javne površine:

„Radi se o ugovoru o koncesiji, izdaje ga Grad Zagreb fizičkoj ili pravnoj osobi uz naknadu na određeno vrijeme (u ovom slučaju nositelj je izvjesna Katapult promocija). U skladu s njim, određeno je vrijeme trajanja koncesije, a ugovor može biti proglašen tzv. poslovnom tajnom, pa baš i ne bi mogla imati pristup detaljima.

U tom smislu u ugovoru je vjerojatno navedena i kvadratura i točan prostor obuhvaćen koncesijom, pa ukratko, kada bi htjela intervenirati, oni ti mogu reći da je sve obuhvaćeno (iako možda nije).

Al' to ti je klasičan slučaj, npr. i s INmusic festivalom i Jarunom za vrijeme festivala. Javni prostor na koji ne možeš. Mislim da tu nema puno prostora za suprotno, ali da, ograničavanje pristupa i birokratizacija javnih prostora na ovaj je način moguća i legalna.“

„Uglavnom, pravna pozadina je ovakva: javna površina je opće dobro, kao npr. zrak ili voda i kao takvu, svi je imaju pravo koristiti te ne može biti predmet vlasništva. No, iako ona nije u vlasništvu RH ni bilo koje druge pravne ili fizičke osobe, RH, točnije jedinica lokalne samouprave, o njoj vodi brigu i njome upravlja, a drugim pravnim osobama je može dati u koncesiju. Ako se trebaš pozvati na neki zakon, opće dobro definirano je u Zakonu o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, čl. 3., a uvjeti koncesije u Zakonu o koncesijama. Javne površine uglavnom se ne spominju, eventualno u Zakonu o komunalnom gospodarstvu.

S obzirom na to da dijelu Tomislavca koji spominješ nije moguć pristup, kao jedini logičan zaključak nameće se da je Grad Zagreb cijeli taj dio Tomislavca dao u koncesiju. U suprotnome, svi bi imali pristup.

Podaci o koncesiji trebali bi biti javni, a registar vodi FINA.

Evo linka:

<http://regkon.fina.hr/RegistarKoncesija.web/index.html>.

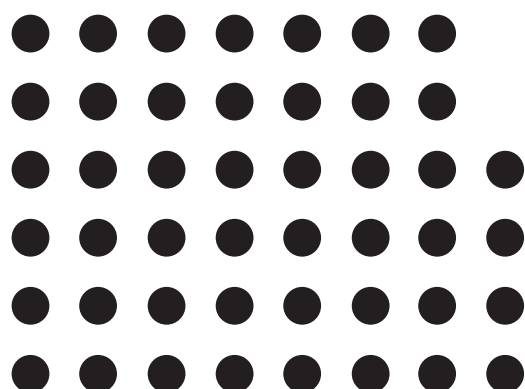
Mislim da ima neka procedura, al ne bi trebala biti komplicirana, tu bi trebala pronaći podatke o svim koncesijama ikad.

Drugi razlog zašto pristup nije moguć bio bi taj da se radi o nečijem privatnom vlasništvu. E sad, pošto se radi o Tomislavcu, čisto sumnjam da je to slučaj. Nisam ovih par dana prošla Tomislavcem, a da me ubiješ, ne mogu se sjetiti te Konzumove reklame, al' čisto sumnjam da bi ijedan dio Tomislavca bio u nečijem privatnom vlasništvu. Ali ako možda i to želiš provjeriti, odi u zemljišne knjige, ti podaci su javni, treba ti samo broj katastarske čestice i katastarska općina.“

Klizalište, siječanj 2015.

Smještaj

Ukupan broj hostela u Zagrebu 1. 1. 2015.

Ukupan broj hostela 1. 12. 2015. povećao se za

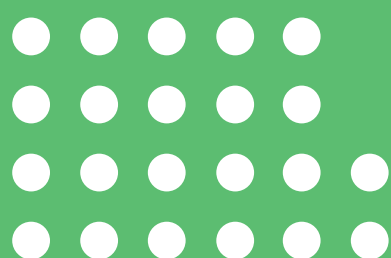
Međutim, od toga ih je novootvoreno

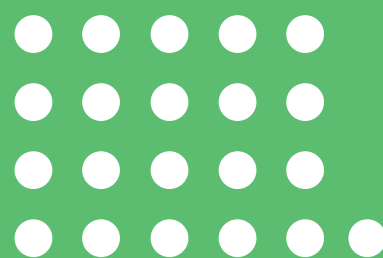
a zatvoreno

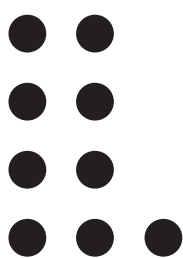
u odnosu na početak godine.

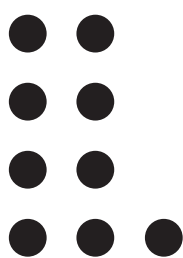
centar

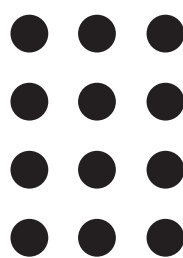
ostatak grada

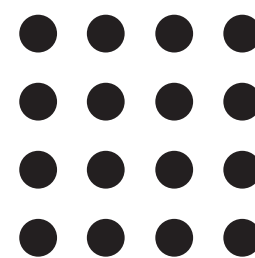
Broj hostela prije
2011.

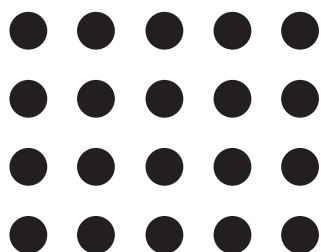
Novootvoreno samo
u 2012.

Novootvoreno samo
u 2013.

Novootvoreno samo
u 2014.

Hosteli kojima sam
od 22. 12. 2014. do
5. 1. 2015. poslala
otvorenu molbu za
posao i životopis.

Hosteli koji su do
19. 1. 2015. odgovorili
na upit.

Hosteli koji su mi
odgovorili potvrdno.

19. 1. 2015.

Zazvonio mi je mobitel, isti broj s kojeg sam to jutro već imala propušten poziv. Ljubazan ženski glas predstavio se kao jedan od hostela u centru grada. Pitanje je glasilo jesam li još uvijek zainteresirana za rad u hostelu. Razgovor za posao dogovorile smo za srijedu u 9:30. Napomenula je kako posao ne obuhvaća samo rad na recepciji nego i čišćenje, a na početku se odrađuje i dosta noćnih smjena.

21. 1. 2015.

Na razgovoru. Traži se osoba za noćni rad i čišćenje, za početak vikendima i jedan dan u tjednu. Kad nije sezona, vikendom hostel funkcionira kao klub. Prema tome, dosta je posla oko čišćenja, a manje administracije oko turizma.

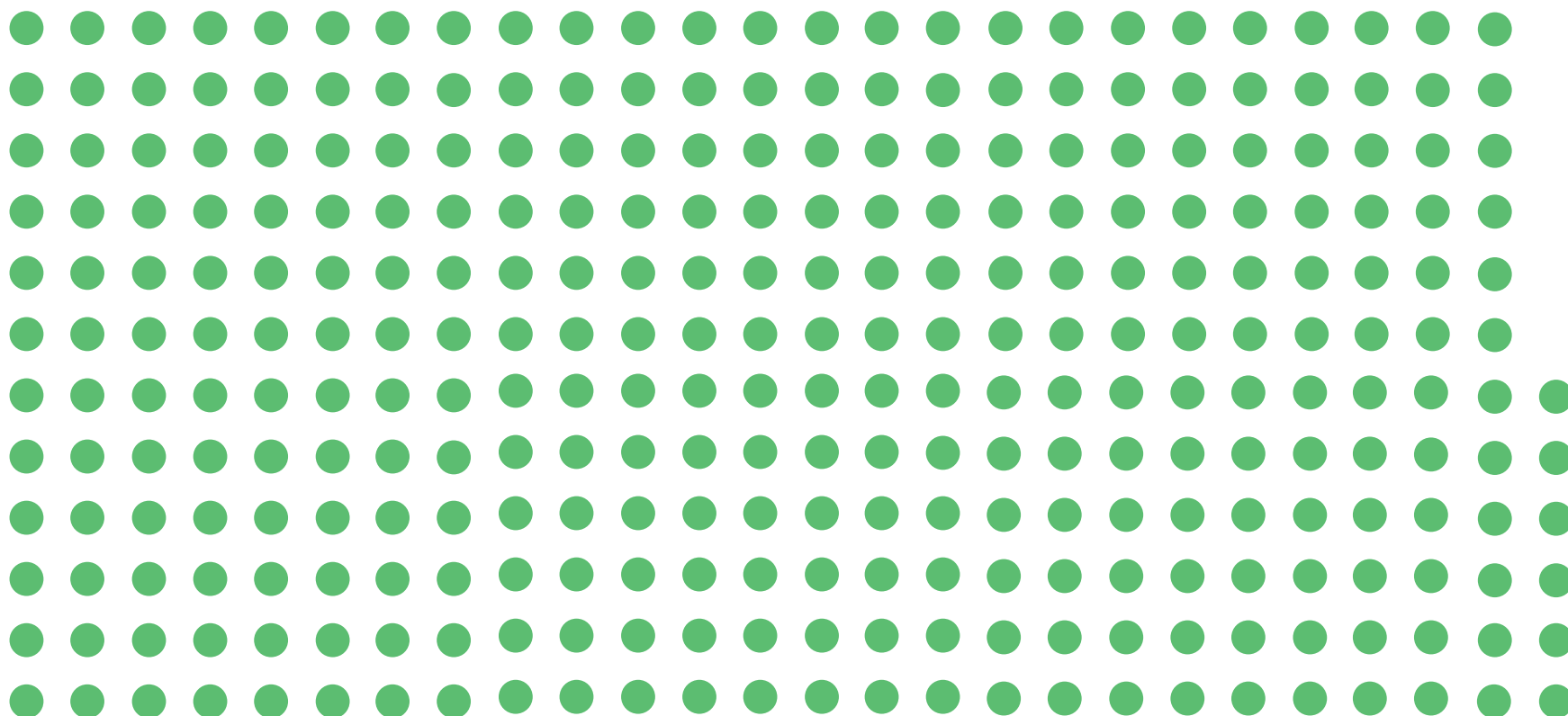
Na hrpi je bilo dosta životopisa ljudi koji su se javili za radno mjesto.

Prednosti su mi fleksibilno radno vrijeme i studentski ugovor, jezici i iskustvo razmjena i života vani.

Sutra javljaju, a s radom bi se trebalo početi drugi tjedan veljače. Isplaćuju uredno, 20 kuna po satu.

22. 1. 2015.

Nisam dobila posao. Jedini je razlog taj što su uzeli curu koja ima iskustva s radom kao čistačica i šankerica, javili su mi telefonom.

Stanovi u centru Zagreba prijavljeni preko Airbnb servisa,
privatan smještaj

Poznanica zaposlena u turizmu kaže kako se iz njezine perspektive čini da je turizam jedino što trenutačno ide uzlaznom putanjom i gdje ima budućnosti.

– **Svaki dan na poslu zove me netko s istim pitanjem: 'Imam stan u centru grada i želim ga iznajmiti turistima. Što trebam napraviti?'**

Gornji grad

Veljača

Krećem u turistički obilazak Zagreba. Na trgu vežem bicikl, pješačim prema Tkalči. Već na početku ulice stoje djevojke koje dijele kupone za jeftiniju kavu u jednom od kafića. Dobila sam kupon za kafić koji je, kako sam kasnije primijetila, imao najviše ljudi u ostakljenoj terasi. Brojim javne klupe u ulici, u pješačkoj zoni. Uspoređujem brojke s količinom sjedećih mjesta duž ulice u sklopu kafića.

Iz Tkalčičeve preko Krvavog mosta nastavljam Radićevom do Gornjeg grada. Gornji grad potpuno je prazan. Na Markovom trgu nekoliko turista fotografira i samo je još nekoliko policajaca uz rubove trga. Da nemam fotoaparat, čini mi se da bih bila sumnjiva zbog zadržavanja. Fotoaparat je opravdanje zašto sam gore. Markov trg već odavno nije naš trg. Sa sjeverne strane trga jure automobili više klase i blindiranih prozora. Trg i okolne ulice su za Vladu i ponekog turista.

Malo niže, u blizini Strossmayerovog šetališta, već se osjeti prisutnost ljudi. Vidikovac je neprestano zauzet, a grupica se sakuplja kako bi u podne bili točno ispod topa kada pukne. Iščekujući, gledaju prema topu, a onda se opet trgnu na pucanj, kao da ga nisu očekivali.

Možemo li Markovom trgu pronaći alternativni prostor? Jesu li to gornjogradska dvorišta koja možemo lako zauzeti skretanjem s uobičajene putanje? Skretanje pozornosti s javnog trga na privatna dvorišta paradoks je u kojemu alternativu javnom prostoru pronalazimo u privatnom. Provesti vrijeme u privatnom dvorištu činit će se ugodnije nego zadržavanje na javnom trgu.

Ožujak

Nedjelja ujutro. U gradu je mirno, osjeća se vikend. Nešto veća gužva počinje tek od Jurišičeve.

Penjem se na Gornji grad stubama iz Radićeve ulice. Tu i tamo netko se zaustavi na vidikovcima. Nedjeljom ujutro grad se čini prostran. Pitam se: čini li se Gornji grad uvijek prostrano zbog dojma zasićenosti sadržajem koji ostavlja Donji grad?

Na Markovom trgu nema mnogo ljudi, ali svatko ima fotoaparat ili barem mobitel, koji dovoljno dobro obavlja funkciju. Prolaze obitelji s kolicima i malom djecom. Otac fotografira sina ispred Markove crkve. Mali stoji u pozi superjunaka: okrenut profilom, jednu ruku savio je u laktu, drugu drži ispruženu prema gore, a pogled mu je usmjeren prema ispruženoj ruci. Svatko

zastane kako bi okinuo fotografiju, ali ne zaustavlja se dugo. Drugačija je atmosfera nego jučer poslijepodne kada je trg bio krcat. Pun grupa s vodičima. Neke od grupa imaju slušalice s kojima slušaju vodiča, neki ga slijede i okupljaju se oko njega kako bi ga bolje čuli. Vodiči su prepoznatljivi po cvijeću koje drže visoko u zraku ili šestinskom kišobranu. Turisti se fotografiraju i gledaju crkvu. To daje neobičnu živost trgu. Drugačije se odnosimo mi i oni. Oni ga promatraju s lakoćom. Ne nose teret zabrane trga koji nije naš i trga na kojemu smo ukočeni.

Stojim na sredini, oko mene nema nikoga. Prostrano je i prazno, upravo onaj osjećaj koji nedostaje u centru grada. Koliko god da sam puta bila gore, uvijek je zbog šetnje, nikad zbog obaveza i još uvijek se gubim u rasteru ulica.

Turisti su ovdje na putovanju kroz vrijeme, u vrijeme kad je postavljena prva javna rasvjeta ili dok je stup srama na Markovom trgu još bio u funkciji. Bližu ili daljnju prošlost sugeriraju obnovljene stare table na kojima imena ulica pišu dvojezično, na hrvatskom i njemačkom.

Zanimljivo je miješanje narativa u gradu. Ulice su istovremeno nazvane po herojima koji su se u nekom povijesnom kontekstu borili protiv opresije tog istog jezika koji se kistom rekonstruirati na pročeljima.

Bilješke sa šetnji u kolovozu

U jednoj šetnji grupa starijih gospođa komentira Markov trg. Jedna kaže da ona ima fotografiju kada se tu igrala, odrasla je na Markovom trgu. Postavljam im pitanje je li trg uvijek bio prazan. Slažu se da jest. Opisujem ga kao prostor nelagode, ali gospođa ne dozvoljava da dovršim: – **Pa opusti se, kakva nelagoda. Kaj je tebi? To je administrativan trg. Mi tu nemamo kaj.**

Pokušavam im, uz još nekoliko ljudi u pratnji, objasniti da je paradoks što je ta administracija ovdje zbog nas, ali je trg na kojem se nalazi najmanje naš. Kažu da se zna da država nikad nije bila ovdje za potrebe ljudi, to se zna još od Francuske revolucije.

– **Gornjeg grada se uvijek sjećamo kao praznog, tu je živjelo staro stanovništvo i nije bilo nikoga uokolo.** – pričaju u drugoj šetnji.

U jednom navratu spominju rolere i skejetere koji su početkom devedesetih na Markovom trgu imali šipku i *grajndali*. Tih je godina u modi bilo rolanje tako da je Markov trg uglavnom bio pun rolara koji su se spuštali uz rub ceste prema Kamenitim vratima.

Djevojka priča kako je prema popisu stanovništva iz 2001. godine na Gornjem gradu živjelo najviše nepismenih ljudi. Razlog tome je taj što je stanovništvo Gornjeg grada siromašno i staro. Moguće da je nepismenih bilo samo nekoliko, ali činili su statistički značajnu razliku u odnosu na ostatak grada. Tek je posljednjih nekoliko godina bogatije stanovništvo počelo nastanjivati Gornji grad, kupovati i renovirati stare stanove.

Zagreb Eye

Veljača

Spuštam se do trga prema Zagreb Eyeu, turističkom vidikovcu na zadnjem katu nebodera. Ljubazna djevojka odvodi me liftom do gore. Kako je tek prošlo podne, kafić je zatvoren, ali za dvadeset kuna mogu otići na vidikovac, napominje mi nekoliko puta. Kupiti pogled.

– Je li posjećeno? – pitam je dok se liftom uspinjemo do šesnaestog kata. Odgovara mi da sada, kada je lijepo vrijeme, i ljudi dolaze. Dok su kiša i snijeg, uglavnom nema nikoga. Napominje kako karta vrijedi cijeli dan i da će mi na nju napisati ime i prezime kako bih se do ponoći mogla još koji put vratiti.

Otvora mi vrata prema terasi, upozorava me u uskom prostoru na žlijeb preko kojeg bih mogla pasti. Zbog čestih samoubojstava, duž vrha nebodera postavljena je željezna ograda. Prema tome, i sam je pogled fragmentiran. Neobično je. Prevladava pogled na trg. Dinamično je. Vidim ljude kako ulaze u tramvaj, kupuju na Dolcu, pješače Ilicom ili Gajevom.

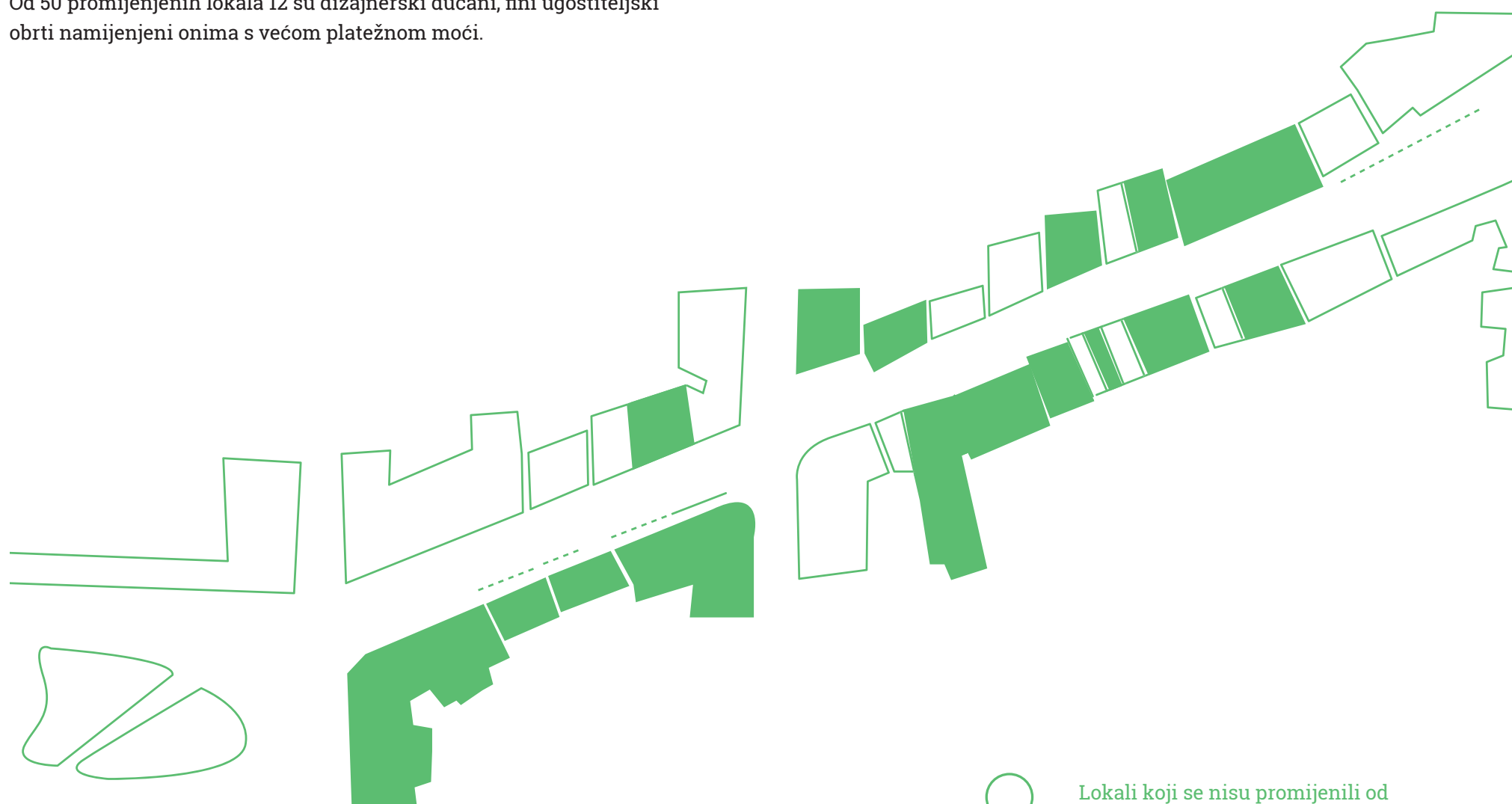
Gledati vlastiti grad iz ove perspektive zanimljivije je od očekivanog. Poput panoptikuma. Vidim svoj bicikl, mogu zamisliti situaciju gužve na tramvajskoj stanici, ali dovoljno sam visoko da ne čujem ništa. Doživljaj je potpuno drugačiji od onog kada turistički promatramo grad s vidikovca, ovako je kao da gledaš u vlastitu svakodnevicu s odmakom. Iskustvo drugačije percepcije grada.

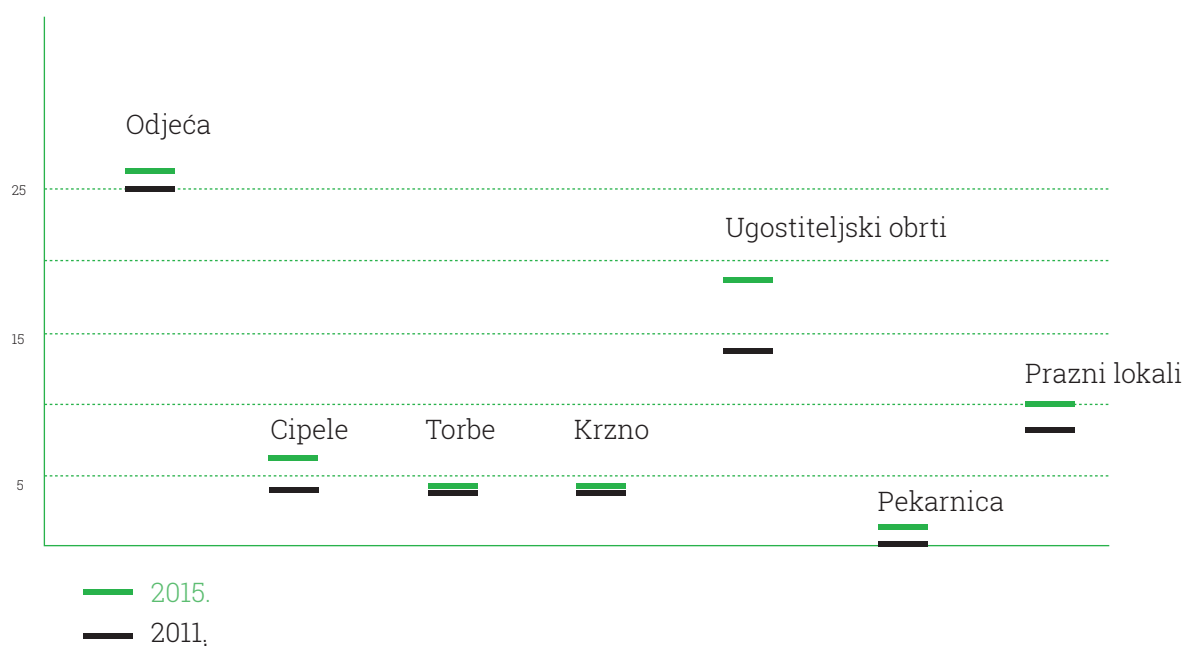
Masarykova i Teslina ulica

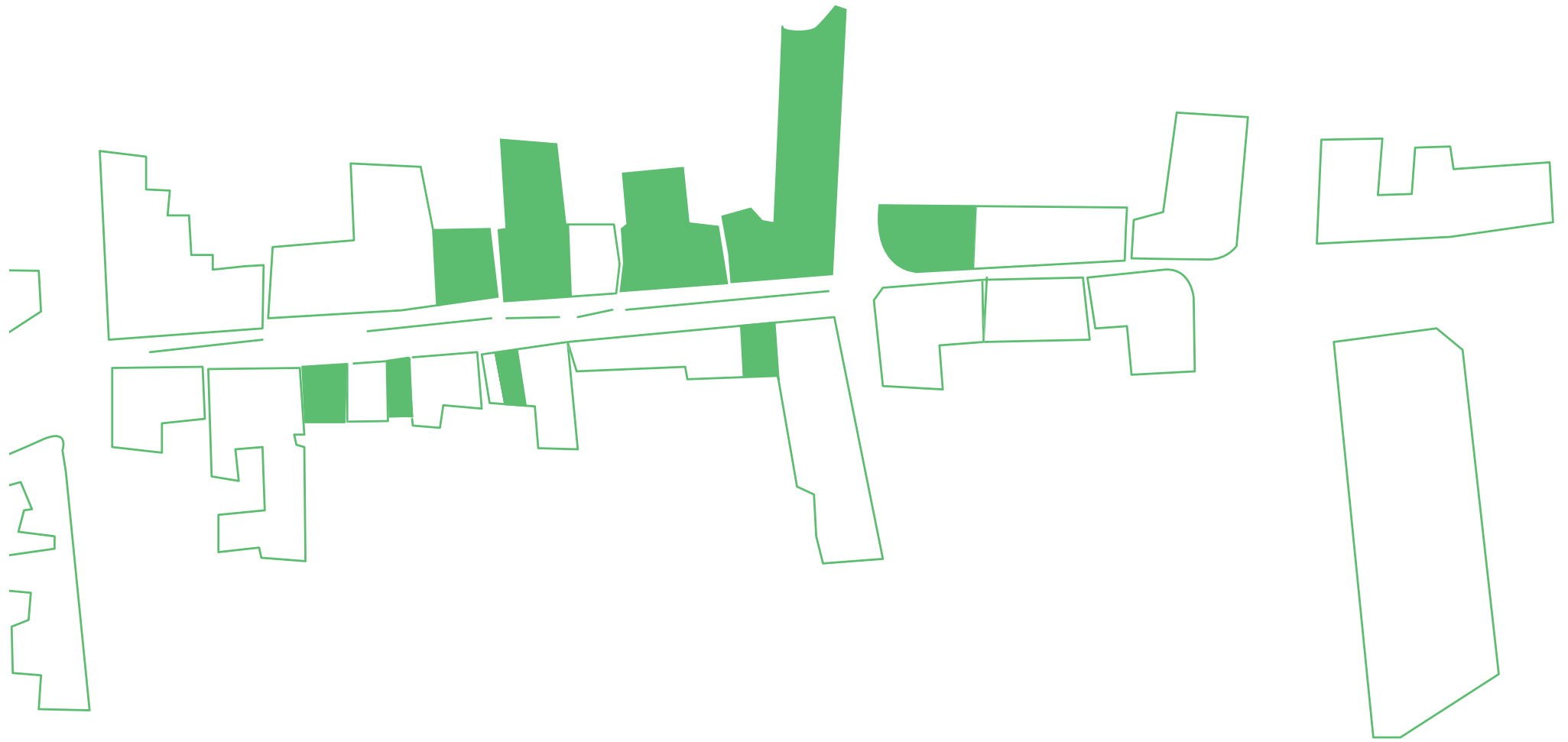
U Masarykovej i Teslinoj ulici 46 % sadržaja promijenjeno je u odnosu na sadržaj iz 2011. godine.

Od 50 promijenjenih lokala 12 su dizajnerski dućani, fini ugostiteljski obrti namijenjeni onima s većom platežnom moći.

- Lokali koji se nisu promijenili od 2011.
- Promijenjeni lokali u 2015. u odnosu na stanje 2011.
- Nove terase kafića u 2015. u odnosu na 2011.
- Terasa kafića 2011.

Fragmenti videa: mjerenje duljine izloga novootvorenih lokala u Masarykovojoj koji su namijenjeni onima s većom platežnom moći. Rujan, 2015.

Bilješke uz tranziciju i o knjižarama

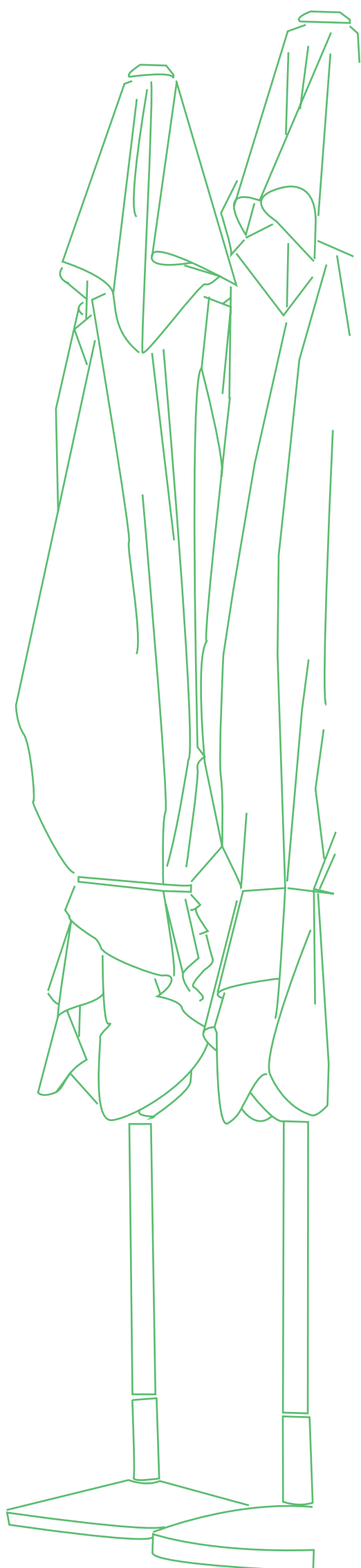
Nedavno sam naišla na novinski članak o top turističkim gradovima ovo ljeto. Nahvalili su Split, a kao glavni razlog navode to što više ne postoji industrijska zona koja prlja more. Ljepše i čišće plaže u gradovima posljedica su deindustrijalizacije. Velik broj nezaposlenih i propadajuća industrija odličan su faktor za porast industrije turizma, a ugostiteljstvo je zato jedini način na koji možemo preživjeti. Prijateljica iz Splita priča kako joj je preskupo otići u grad na pivo.

Djevojka priča kako je radila u Školskoj knjizi. Produljivali su joj ugovor mjesec po mjesec dok, naposljetku, nije dobila otkaz. Međutim, prostor u Masarykovojoj ulici, koji zauzima knjižara, na prvi pogled daje potpuno drugačiju sliku o njezinom poslovanju. Školska knjiga dominira prvim dijelom ulice.

– Rezali su radna mjesta i režu još uvijek.

Dodaje kako obožava uredski pribor.

Tkalčićeva ulica

Tkalčićeva ulica, okvirne duljine 580 m, u turističkim vodičima bit će opisana kao najživlja zagrebačka ulica. Zadnje tri godine ulicu obilježava širenje otvorenih terasa i otvaranje sadržaja namijenjenih prvenstveno za turističku konzumaciju.

Djevojka zaposlena u turizmu govori kako se ona bavi pametnijim turistima, onima koji dolaze u privatnom aranžmanu. Kaže kako oni više znaju i više ih zanima. Najviše turista u Zagreb dolazi četvrtkom, taj dan kod njih na poslu počinje kaos. Uglavnom dolaze na dan i pol, slete, unajme auto i krenu prema Plitvicama ili obali. (– **Plitvike!** – naglašava). Rijetko krenu na drugu stranu, prema Varaždinu ili Samoboru, češće su to nacionalni parkovi i more.

– Nama je u interesu da se njihov ostanak u Zagrebu produlji. Prije je bilo bez noćenja, a sada ostaju već do dan i pol.

Kada priča s njima, čini se da zaista vole Tkalčičevu ulicu, vraćaju se oduševljeni. U početku se trudila preporučiti im druge lokacije, ali sada na mapi zaokruži Tkalčičevu, to joj je najlakše. Priča kako rijetko piju kavu u donjem dijelu grada, Tkalčičeva je njihova ulica. Međutim, samo određeni kafići, ne Melin.

– Pa da, to je ulica za turiste. – (nadovezuje se naš treći sugovornik).

U travnju brojim sjedeća mjesta na otvorenim terasama: 1830, a terase su još uvijek okružene stijenkama od pleksiglasa i grijaćim stupovima. Dva tjedna kasnije, zbog početka sezone, ponavljam brojenje i gotovo je 400 mjesta više. Broj sjedećih mjesta na otvorenim terasama iznosi 2160. Nisam brojila po treći put, ali tijekom ljeta broj mjesta na terasama zasigurno se povećao za još 400 mjesta.

S jeseni i nižim temperaturama terase su ponovno okružene stijenkama pleksiglasa.

– Neki dan sjedili smo u nekom bircu u Tkalči i konobar me zamolio da se malo pomaknem 'da stanari mogu proć'. Naime, ulaz u zgradu je usred zatvorene zimske terase.

Kafići

Restorani

Restorani brze prehrane

Slastičarnice i lokali zdravih napitaka

Suvenirni

Komercijalne galerije

Prodavaonice odjeće, torbi i cipela

Javne klupe

Pobrojani sadržaji u Tkalčićevoj ulici u travnju 2015. godine. Osim navedenog u ulici se nalaze i dvije prodavaonice nakita, krojačica, frizerski salon, kasino, prodavaonica okvira za slike, dvije prodavaonice specijalizirane za glazbu, kazalište lutaka, prodavaonica stvari za kuću i jedna prodavaonica specijalizirana za piće.

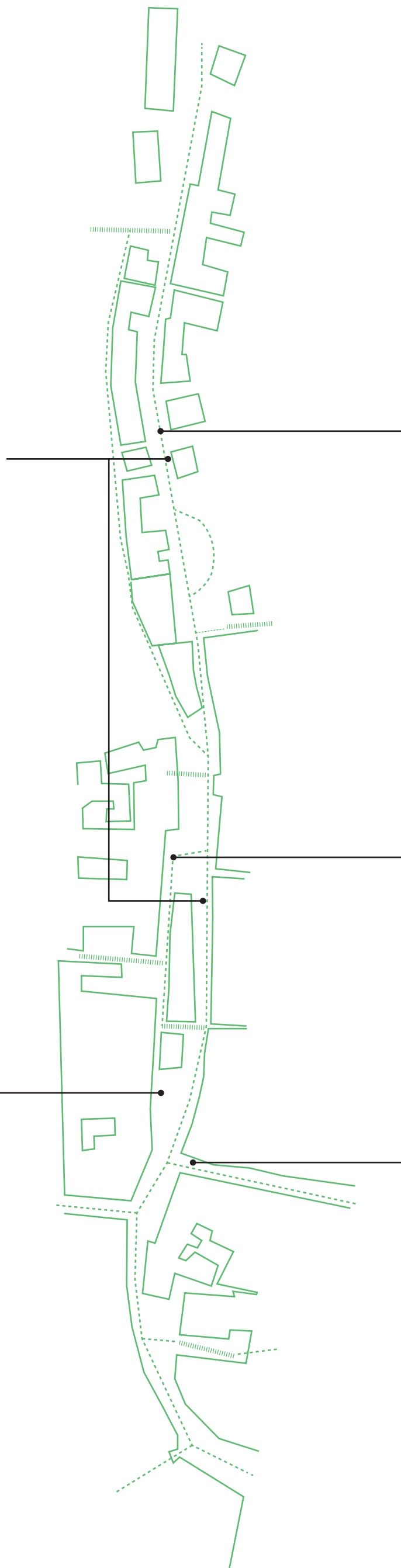
U više navrata, prvo sama, a onda u sklopu "testnih šetnji" u proljeće i šetnji organiziranih u sklopu vodiča koji sam predstavila na UrbanFestu, mjerim javni prostor. Koliko je prostora zaista javno, a koliko površinu ulice zauzimaju stolovi kafića.

U travnju mjerim širinu na dva mjesta, kod dva kafića koji imaju najveći broj stolova na otvorenim terasama.

Dok mjerim prilazi mi voditelj jedne od terasa koja zauzima dobar dio ulice.

– **Grad uvijek dopusti. Dobiti terasu u centru grada uopće nije problem.** – napominje mi pokazujući rukom gdje će doći nova, četvrta terasa istog lokala. – **Zagreb je poznat po terasama, ovo je sve u zadnje tri godine.**

Kod parka u Tkalčićevoj, gdje je spomenik Zagorki, mjerimo ostavljenu širinu prolaza. Iznosi 1,35 m što je puno kraće od prostora zamišljenog za prolaz, jedna stolica prekriva pravu stazu parka.

U jednom navratu mjerimo širinu ulice, 4 m zajedno sa žljebovima.

Pričam o tome koliko se po sezonama razlikovalo korištenje žljebova. Trenutačno većina stolova prelazi žlijeb što sa svake strane ulicu sužava za 40 cm. Prije ljeta stolovi su bili postavljeni do žlijeba.

Subota, vikend – gužva. Početak Kozarske dobio je nove stolove pivnice.

Mjerimo širinu prolaza:
60 cm.

Stolovi se nalaze na dijelu koji je nizbrdo, na početku ulice, jedan romantični na stepenicama. Promjena se dogodila od jučer do danas. Put je neprohodan.

Prolazak do parka u Tkalčićevoj i dalje je 60 cm.
(Nakon vikenda stolovi su maknuti.)

U sklopu šetnji dvaput smo izmjerili Skalinsku ulicu.

U prvom mjerenju rezultat je:
prolaz od 1,2 m, zatim 2,6 m terase i još 1,6 m prolaza.

Konobar gleda djevojke koje mjere.

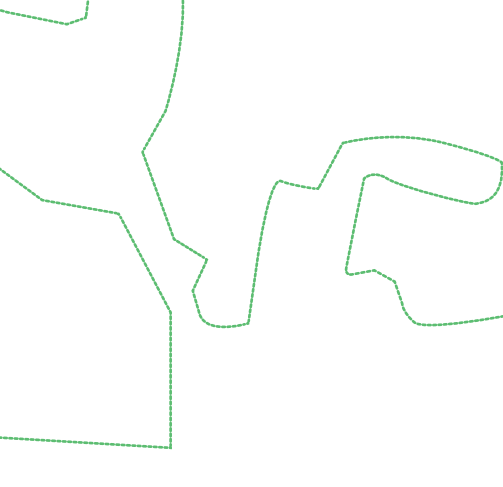
U drugom mjerenju u obzir uzimamo i proširenje terasa na gornjem dijelu tako da rezultat ispada:

80 – 2,6 – 1,4 m.

Zadnja mjera još je uža na nekim dijelovima.

– **Tkalča mi je bila najljepša kad se preuređivala.** – kaže jedna djevojka. Nije bilo gužve niti kafića.

A black and white photograph of the exterior of a large, historic stone building, likely a church or cathedral. The building features Gothic architecture with tall, narrow windows and a prominent octagonal tower with a conical roof. Several people are walking on the cobblestone path in the foreground.

Dok čekam polaznike, grupa turista skuplja se točno na uglu. Čekaju bus. Izmijenilo se dosta turističkih grupa. Jednu čine samo oni crne rase, pokušavam pogoditi odakle su.

Treća tura, usred tjedna.
Četvero nas je.

Trg Eurpe – katedrala – top – Markov trg – bunar u Demetrovoj - Tkalčićeva – Potokov prolaz

Prvi put ulazimo u katedralu. Pokušavamo ući u dvorište na Markovom trgu. Zaključano je. Jedna žena iz malo veće grupe lijevo od nas, pita što trebamo. – **Dvorište filharmonije je privatno.** – kaže i predstavi se kao vodič – **Odite na bunar u Demetrovu, tamo se može u unutarnje dvorište.**

Četvrta tura, subota.

Trg Europe – Potokov prolaz – Dolac – top – Markov trg – bunar – Hrvatski muzej naivne umjetnosti – Tkalča – Trg bana J. J. – katedrala

Četvero nas je. Jedna u prolazu, jedan u poluostanku, jedna stanovnica i ja. Sredina sedmog mjeseca, već ima manje ljudi u gradu. Turisti prate hlad pa se na trgovima čini da ih je manje nego inače, a onda ispadne da su iza ugla uz rub i fotografiraju.

Svaka tura donese nešto novo. Ovaj smo put, nakon istraživanja gornjogradske dvorišta, provjeravali svako sljedeće.

– **Kao da smo u zaštićenom balonu, sada bismo mogli sve.** – rekla je jedna.
– **Imaš hrabrost i osjećaj da radiš ono što ne bi u vlastitom gradu.**

Ponovno ulazimo u katedralu. Čini mi se da su turisti iselili vjernike u velikim katedralama koje su dio turističkih atrakcija u drugim gradovima. U našoj još uvijek ima onih koji se mole. Ima i ljudi koji fotografiraju oko njih.

Fotografiramo grupu. Obilazimo i novouređenu Gradsku kavanu. Što predstavlja Gradska kavana?
– **Ovakvim uređenjem izgubila je starije gospođe.** – kaže suputnica arhitektica.

Kolovoz

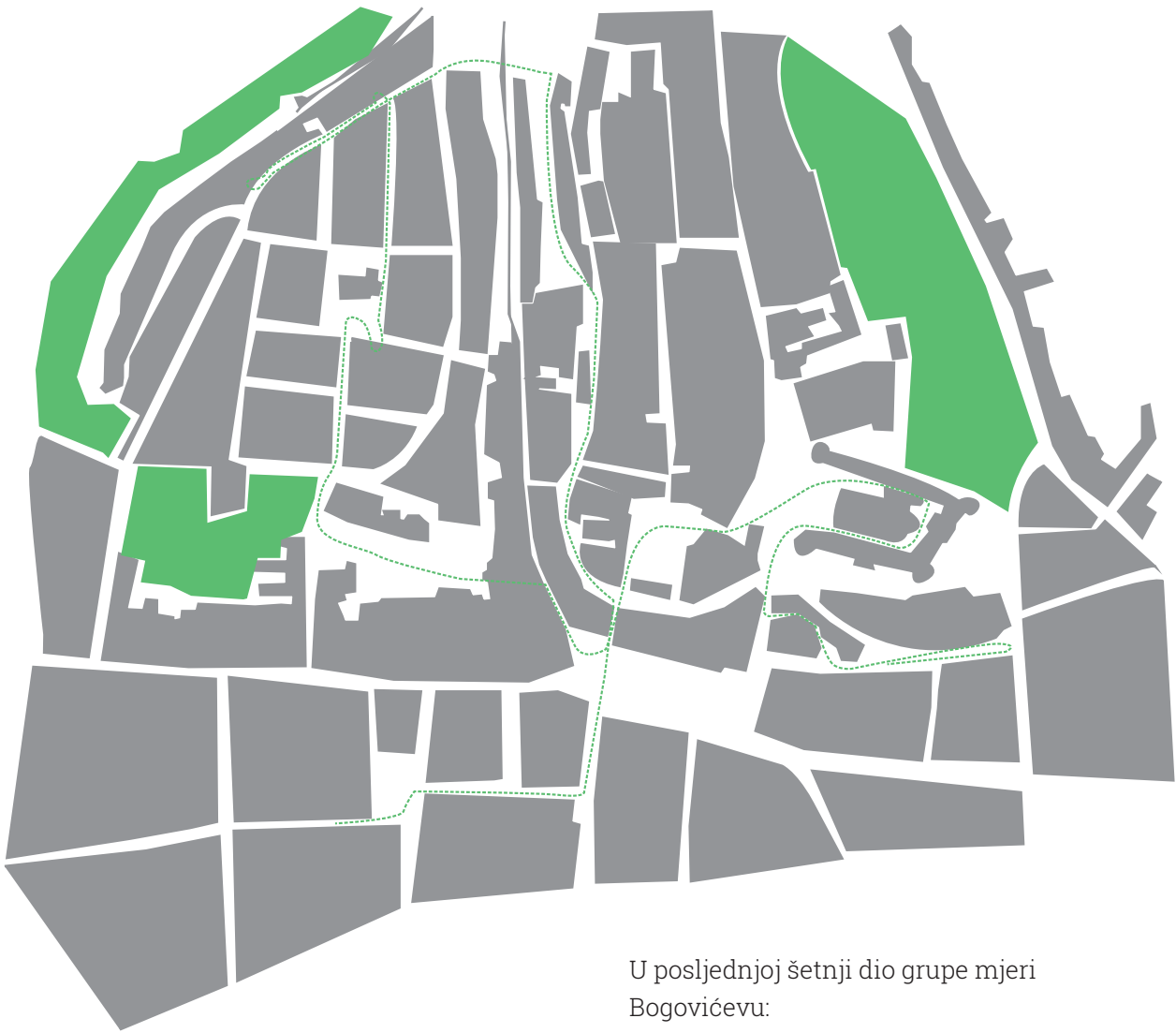
Ovisno o tome koliko se skupi ljudi na Trgu Europe, vodim pomalo izmijenjenu šetnju. Svaku nadograđujem s novim informacijama. U drugoj polovici kolovoza bilo ih je deset.

Sve skupa prošetala sam se sa 65 ljudi.
10 – 5 – 3 – 2 – 5 – 5 – 11 – 3 – 4 – 17

Tome možemo pridodati još 15 ljudi koji su prošetali testnim šetnjama početkom ljeta.
15

Različite su bile dinamike s obzirom na veličinu grupa. U manjim grupama šetači/ suputnici više su se oslobodili i komentirali. Grupe s više od deset ljudi bile su u većoj mjeri vođene.

U prvoj šetnji grupa nakon Tkalčićeve želi još obići Cvjetni trg, tako da je ovakav itinerar postao standard za preostale šetnje. Obično smo završavali šetnju na klupi kod terasa u Varšavskoj. Sjedimo li na jednome dijelu kružno postavljenih klupa, zbog blizine terase, imamo osjećaj da sjedimo u tanjuru s ćevapima nekome tko sjedi u restorančiću pokraj.

U posljednjoj šetnji dio grupe mjeri Bogovićevo:
3 m sa svake strane i 6 m za terase.
– **Pola-pola** – nadoveže se netko.

Kolovoz, još neke bilješke sa šetnji

Čovjek koji honorarno radi kao turistički vodič priča o zanimljivim detaljima o gradu. Kaže da je odlično obići grad s turistima – **Vidiš što ih sve oduševljava. Recimo, kada stanu i svi nekoliko minuta fotografiraju Oktogon.**
– **Kod WC-a pored katedrale je crna rupa za krađe.** – napominje. Isto mi potvrđuje još jedna djevojka zaposlena u turizmu. – **Dok turisti fotkaju i pokušavaju uloviti cijelu katedralu, džepari im uzmu stvari.**

Rijetko tko osjeća povezanost s prostorom Trga Europe. Zainteresirani postavljaju pitanje o tome zadržavaju li se stanovnici na glavnom trgu ili je ono samo mjesto čekanja.
– **Tkalčićeva mi je baš nelagodna** – kaže jedna djevojka. – **Antipod Markovom trgu, nadovezala se poslije druga.**
– **Unatoč svemu, ja osjećam da je Zagreb puno življi. Osjećam se puno ugodnije i grad je otvoren prema novim stvarima.**
– **Da, to kaže i moja sestra koja radi u turizmu. Stranci vole Zagreb.**

Trg Europe

U kolovozu, dijeleći vodiče u sklopu UrbanFestivala na trgovima provodim dva tjedna, susrećem iste ljude.

Kad nema manifestacije, poput sajma etničke hrane koja je bila posljednjih dana, na Trgu Europe vrijeme provode uglavnom beskućnici i turisti. S vremenom već postaje jasno tko su stalni korisnici ovog trga. Prvo pogledam je li uobičajena skupina ljudi na klupama. Dvojica su, jedan je sredovječan, uvijek sjedi ili leži, pored sebe ima *backpack* sa smotanim karimatom i gleda u daljinu. Izgleda kao da je potpuno daleko, djeluje pomalo izgubljeno i nisam mu niti jednom prišla. Drugi je bradat, nešto stariji. Pričali smo, počela sam ga pozdravljati. Međutim, dan poslije, ponovno mi je postavio isto pitanje i nije mi odvratio pozdrav, zaboravio je tko sam.

Osim njih, prepoznajem nekoliko gospođa sa psima i jednu upornu prosjakinju koja uvijek traži više novaca nego što joj dam. Jedna mi se gospođa, dok šeće psa, žali na svoju kćer. Kaže da kćer zanimaju samo novci. Teško sam je razumijela jer je više pričala sebi u bradu nego meni, ali čini mi se da se radilo o iznajmljivanju stana.

Sva djeca zaustavljaju se kod spomenika. Jedna djevojčica obavještava tatu da će se sada popeti na zvijezdu. Nekoliko djece se penje. Poziraju za fotografiju, penju se i stoje na kocki. Spomenik na ovom trgu nema umjetničku vrijednost, ali živi kao penjalica.

Na Trgu Europe sklonila sam se od pljuska. Nema gotovo nikoga, a grupe turista s kabanicama idu prema autobusima parkiranim u Palmotićevoj ulici.

– **Naš je grad,** – (odgovara mi na pitanje jedan fotograf dok stojimo pod nadstrešnicom)
– **ali zapravo nije.** Smije se. Kaže da bi omjer našeg i njihovog trebao biti bolji, bar 30 – 40 % u našu korist. – **Zanimljiva inicijativa, ali neće ti se to puno promijeniti. To ti je ova naša država.**

Ne razumijem turiste. – (na kraju dobacuje). Priča kako je bio na apsolventskom u Pragu i kako svi fotografiraju iste stvari.
– **Njima ti je isto je li ovo Prag ili Zagreb.**

Slazemo se da Koreanaca ima stvarno mnogo.

Nekoliko dana kasnije pod istom nadstrešnicom razgovaram s dvije djevojke.

– **U Krakowu, na primjer, stanovnici izbjegavaju glavni turistički trg. Mislim da je to tako, ne može se izbjeći. Jednostavno prestaneš koristiti dio grada koji postaje sve više turistički.**

Tvrde da porast turista dolazi s našim ulaskom u EU. Prisjećam se kako mi je to isto rekao fotograf prvi dan. Rekao je da su napokon shvatili da nismo opasna zemlja. Nastavljamo razgovor o trgovima, o turistima, o javnom prostoru. Druga djevojka govori kako ne vjeruje da bi itko došao provoditi vrijeme na Trgu Europe. Ne vjerujem da će Zagreb ikad doseći tu količinu posjetitelja, kao na primjer Prag, ali osjeti se da centar ponudu radi prema turistima.

– Jelovnici su počeli biti na engleskom.
– **I vizualno, pogledaj ovo** – kaže jedna od njih pokazavši na terasu na desnoj strani. Pita me što ja mislim, kako tome doskočiti.

Zapravo uopće ne znam kakav je odnos stanovnika prema javnom prostoru, osjećamo li ga našim? Ne koristimo prostor kako ga koriste, primjerice, u Latinskoj Americi. Nemamo naviku sjediti vani i tek smo prije nekoliko godina počeli sjediti na travnatim površinama parkova. Možda su baš i tu praksu uveli turisti. Trebamo što više sadržaja organizirati na otvorenome kako bismo polako počeli koristiti i prisvajati prostor.

– **Da, ali onda ti se može desiti ovo.** – (pokazuje na kišu).

Dijeljenje vodiča, bilješke

Oko šest popodne kratko razgovaram sa smetlarom.

– **Slabo je ljudi sada. Do pet još ima, ali sada skoro ništa.**

Pitam ga je li tako i inače, prolaze li ljudi ovuda.

– **Ma kakvi.** – (priča naslonjen na bicikl)

Nekoliko dana kasnije njegov kolega opisivao mi je kako su podijeljeni po područjima grada. Sada, u ljetnoj sezoni, dio njih obilazi samo Trg Europe, Cesarčevu, Bakačevu i dio Kaptola pred katedralom.

– **Zbog turista pojačano radimo u ovoj zoni.**

Jedne večeri, oko deset navečer, ovdje smo kako bismo obavili kupnju u Billi koja je dugo otvorena. Na trgu nema stalnih beskućnika. Pitam se kamo odu po noći.

– **We are closing in five minutes.** – (kaže nam prodavačica u Billi)

Mi se nasmijemo i odgovorimo na hrvatskom.

– Ima li puno turista ovdje?

– **Uf, previše. Vidiš da sam i vama rekla na engleskom, već sam se navikla.**

Pozdravi nas s „ugodan dan“, na što se svi nasmijemo i izađemo. Bekpekeri isto izlaze s hranom i alkoholom.

Taksista zanima ga što to dijelim i iz kojeg sam kvarta. On je s Črnomerca.

– Ima li puno turista?

– **Pssss, grozni su.** Kaže da broje svaku lipu, a uopće ne znaju što je lipa. Zato im on, kad mu je dosta, nekad kaže istu cijenu u eurima.

– I oni popuše?

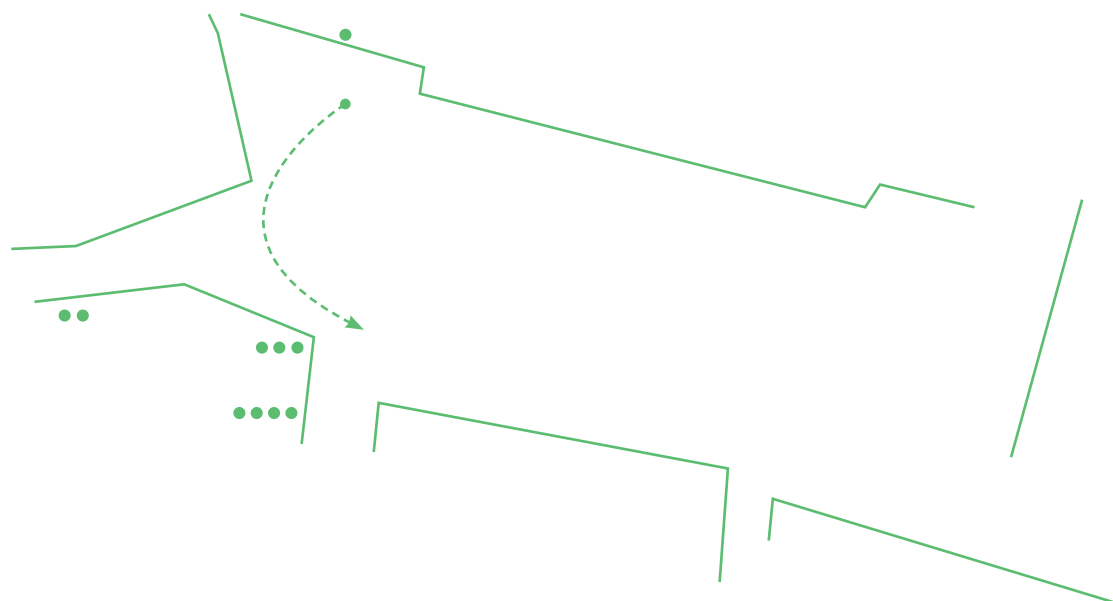
– **Kako kad.** – (smije se)

Radi šest poslova istovremeno.

Pokušava u bratovoj firmi, a taksi mu je tu ovako. Nije nabrojao preostala četiri posla.

Zanimljivo je kako se osjeti povezanost s radnicima u prostoru, od radnika u Tobaccu do onih koji dijele letke ili nešto prodaju. Pričamo o satnici, dijelimo iskustva, kao da postoji solidarnost. Ili možda samo borba za teren, zaključujem dok gledam kako dio njih broji novac od prodanih razglednica.

Trg bana J. Jelačića

Zagreb je nekada bio pun knjižara i antikvarijata.

Ponavljam ovu rečenicu dok stojimo na Trgu bana J. Jelačića i raspravljamo o novoj terasi Wok&Burgera, restorana brze hrane. Terasa je smještena točno na trgu, sjeverno od sata.

- **Prije restorana ovdje se nalazila knjižara.**
- **Međutim, kratko** – objašnjavaju dok hodamo – **to ti je bila neka tranzicijska knjižara. Nije bila dugo ovdje.**

Jedna od sugovornica priča kako je u Ilici, na mjestu gdje je sada pekarnica, nekada bio ZUSP.

- **Birtija gdje se mogao kupiti pelin za 4,6 kn i gdje su se zbog grijanja i jeftine cuge okupljali razni (polu)alkoholičari, oni rubni i siromašni.**

Često su se i oni tamo nalazili, jer je bilo toplo i jeftino. Kratko prije pekarnice na tom je mjestu bio Daily Fresh, neuspjeli brend gableca. A ekipi iz ZUSP-a nije mjesto u novouređenim birtijama na trgu.

●●●

S druge strane trga, na uglu s Gajevom, nekada je bio Krleža.

- **Još uvijek, kad se s nekim nalazim, kažem da se vidimo kod Krleže.**

Iznad je kafić Ritam grada, tamo gdje je nekoć bio Matoš, književni klub.

- **Nedjeljom do jedanaest sati ovdje idemo na kavu u pola cijene.** – govori nam grupa starijih gospođa. – **To su vam penzički trikovi. Možete doći kasnije samo morate naručiti kavu da vam izda račun prije jedanaest sati.**

- **Mi vam konzumiramo grad.** – kaže jedna od njih.

Druga govori kako je dobro da postoji terasa na trgu jer je sada taj javni prostor dobio sadržaj. Kažu da obavezno posjetimo novootvoreni Muzej iluzija.

●●●●

U nastavku je Tisak media, jedina knjižara koja se širi i otvara poslovnice po gradu.

- **Međutim, samo bestseleri.**

U sklopu promocije četvrtog nastavka vrlo popularne trilogije, ispred su postavili kabinu za fotografiranje i moglo se fotografirati s citatima iz knjige.

Fotografirala sam se s natpisom: „Bila sam prisiljena srediti neke stvari.“, a isprintanu seriju fotografija kasnije sam poklonila.

Dok stojim u javnom prostoru i dijelim vodiče, turisti me često pitaju za smjer ili zamole za fotografiju. Komuniciram s djelateljima letaka. Jedan me je tražio novac za spašavanje životinja, a djevojka koju znam iz viđenja s Akademije dala mi je letak. – Ti meni, ja tebi.

S druge strane trga, oko Manduševca, bila je postavljena pozornica za neku svirku, a lijevo su stranci pravili velike balone od sapunice. Grupa od petnaestak turista okupila se oko Manduševca, a po stepenicama su raširili trpezu – staklenke krastavaca, salatu, majonezu, kruh, namaze, nareske. Izgledalo je kao švedski stol. Starije gospođe prolazile su i podozrivo ih promatrale.

Turisti loše komentiraju šatore na trgu. Iznenadi ih veličina prostora, posebno grupe iz Azije gdje su gradovi drugačije organizirani i koncept trga ne postoji.

- **Pitaju kako možemo dopustiti da šatori prekrivaju ovako ogroman otvoren prostor. Pitaju tko je za to zadužen.**

Prilazi mi jedan koji radi za navodnu humanitarnu akciju i čije kolege već neko vrijeme srećem na trgu. Nedavno sam razgovarala s njegovim kolegom, kojeg sada primjećujem kod sata kako nekome pokušava uvaliti priču. Pod izlikom pomoći životinjama prodaju generičke razglednice Hrvatske, Croatia za dvadeset kuna.

- **Koliko si plaćena za dijeljenje? I šta ti je to? Jel za turiste?**

– (odmah do nas dotrči treći kolega).

Objasnim im da je to vodič, šetnja po trgovima za stanovnike grada.

- **Ne razumijem, nešto kao pubcrawl?**

– Ne, samo šetnja po trgovima.

(Zbunjeno me gleda, dajem mu letak da pogleda.)

- **Ti to radiš volonterski?**

Razmišljam hoću li ulaziti u priču i objašnjenja ili ne pa samo kratko odgovorim – Da.

- **Svaka čast. – (podigne ruku i da mi pet).**

– A vi?

– **Jurim na WC.** (Odlazi. Okrenem se prema kolegi koji je ostao stajati.)

- **Volonterski! Daj ne zezaj.**

Ukratko mu objasnim da je zapravo riječ o projektu u sklopu festivala, da jesam plaćena, ali po projektu. Nije mu bilo jasno i još je jednom ispod glasa rekao volonterski. Pozdravimo se, svatko se okrene na svoju stranu i nastavi s poslom.

Knjižare

Ulazim u prodavaonicu uredskog pribora, knjižaru i papirnicu na trgu. Naprijed, poslovnica koja se nije mijenjala što potvrđuju i stara staklena vrata s metalnom kvakom za guranje.

– Nisam dugo tu. Zašto vam to treba? –

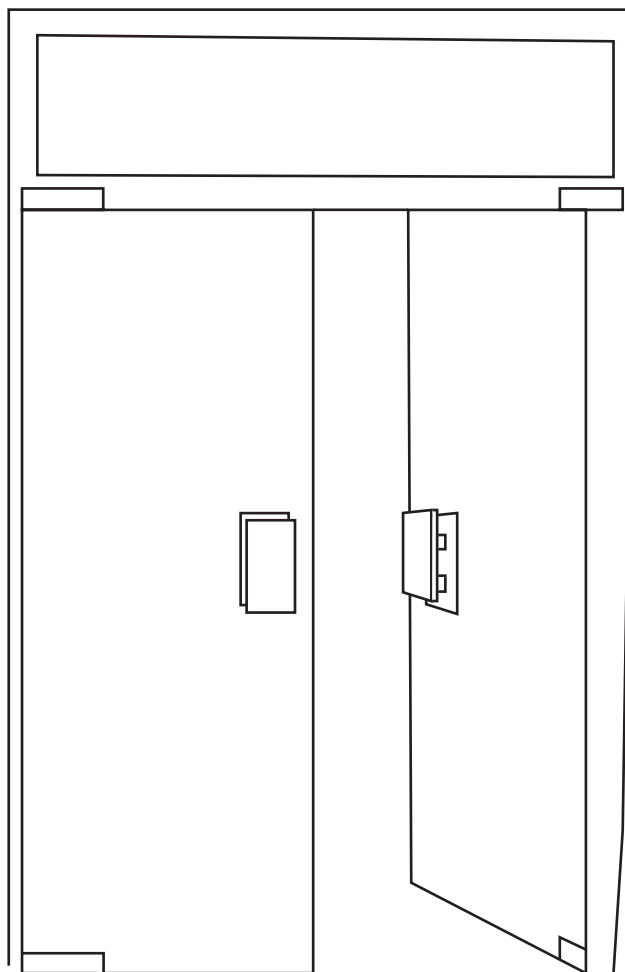
odgovori mi na pitanje o promjenama u okolini ove knjižare zaposlenik na blagajni. Pogleda u moj fotoaparat i u tom se trenutku sjetim da sam ga trebala spremati, iako mi je visio na ramenu i objektiv je bio poklopljen.

– Bilježim promjene u gradu. Studentski rad
– odgovaram u nadi da će mu se to činiti bezazlenije pa će biti pričljiviji.

– Znam da se velik broj knjižara u užem centru grada zatvorio, recimo baš i ova gdje je sada Tele2 na uglu.

– Ne znam, nisam dugo tu. Nisam niti znao za Tele2.

Iako je knjižara bila potpuno prazna i nije bilo reda, nije uopće htio razgovarati.

Okružimo li dalje trg, naići ćemo na Školsku knjigu, Nakladu Ljevak,

a produljimo li malo u Petrinjsku, naići ćemo na prostor gdje je nekad bila Mladost.

Činjenica da najveća knjižara u centru grada nema izlog povlači za sobom pitanje koliko su knjige prisutne u javnom prostoru grada. Sheme prikazuju duljine izloga prostora u kojima su bile važne knjižare. Ukupno: 83 m duljine.

Današnje knjižare u prostorima izloga, uz školsku opremu i igre, redom drže bestselere i komercijalne knjige.

1 m

mjerilo 1 : 200

— izlog

----- vrata/zid

Ulični prodavač kestena odmahuje glavom.

– Ne znam. Ništa. Govna. Svi su se tu povlačili.

– U knjižari?

Prekinuo ga je čovjek s pitanjem o cijeni mjerice kestena.

– Petnaest kuna.

U tom trenu bilo mi je jasno da je mislio na ulaz preko puta, ne na dućan s odjećom.

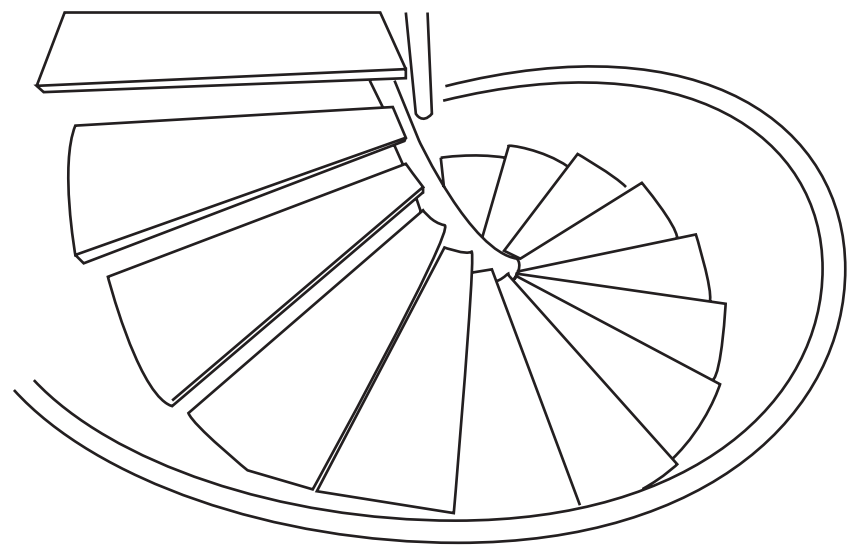
– Knjižara! – odgovara konobar u prolazu bez zaustavljanja i mogućnosti za nastavak razgovora.

11

15

Većina će na pitanje o nekadašnjim knjižarama spomenuti kružne stepenice papirnice.

- Znete li možda što je bilo prije u ovom prostoru preko puta? – pitam u pekarnici na Cvjetnom trgu.

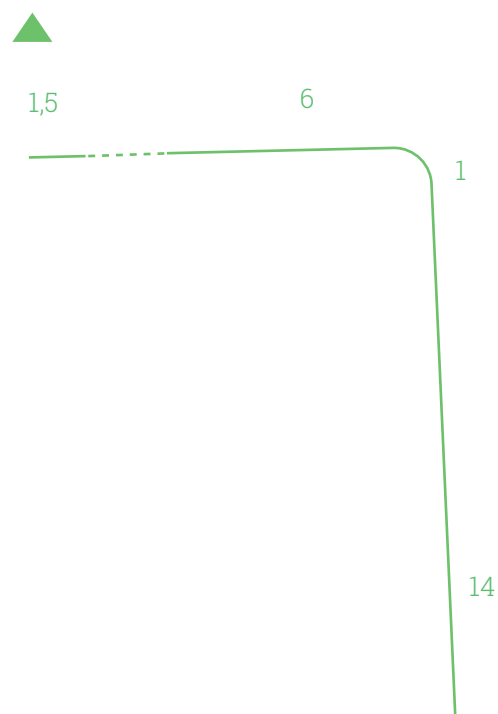
– **Ja ne znam Zagreb prije T mobile-a. Znaš li ti?** –

djevojka pita kolegicu dok mi pakira sendvič.

– **Ne sjećam se. U nastavku, prije Kraša, na drugome uglu, bio je dućan s cipelama.**

– A ovaj ugao ovdje?

– **Ne sjećam se** – pogledava prema trećoj – **sve su promijenili, stalno nešto mijenjaju.**

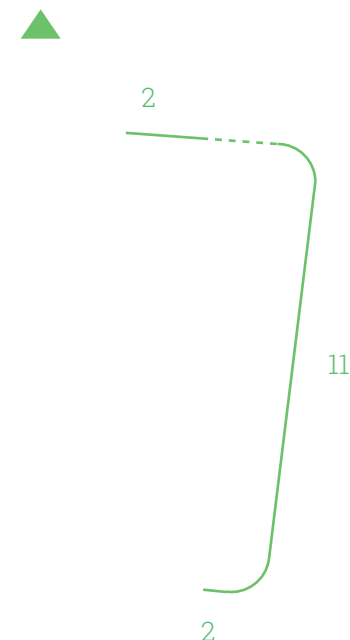

Zbog naglaska kojim progovori mladić koji dijeli letke na trgu, pomislim kako su male šanse da od njega dobijem analizu promjena u gradu kakvoj se nadam. Nije dugo u Zagrebu i riječ je o studentskom poslu.

– **Mislim da je bila knjižara?** – kaže nakon kratkog razmišljanja.

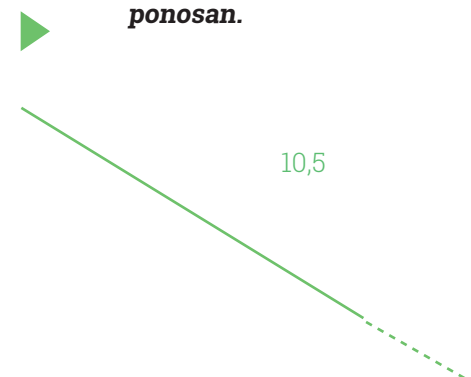
– Sjećaš li se kada je zatvorena?

– **Nemam pojma, ovo je već dosta dugo ovdje, ovaj Tele2.**

Iako se Mladost iselila, čini se da su u proteklih godinu dana skinuli i ostatke slova. Hrvatski nogometni savez, koji je tamo dobio prostor, zadržao je zelenu boju pročelja.

– **Na taj način, uvijek se sjetim što je tamo bilo. Na zelenoj podlozi sada stoji njihov slogan Budi ponosan.**

Međutim, podignemo li pogled (ili usmjerimo fotoaparata) iznad prvog kata, iznad dosega lokala, reklama i suncobrana, činit će se da se grad ne mijenja.

Katerina Duda

Prisvajanje grada: radni materijali

Izdavač:

Što, kako i za koga/WHW

Slovenska 5, Zagreb

Lektura: **Petra Dolanjski**

Naklada: 1000 komada

Zagreb, prosinac 2015.

Tisak ove publikacije, realizirane uz izložbu *Herojska iscrpljenost* u Galeriji Nova, Zagreb 2015, dio je suradničkog projekta *Ovo je sutra. Povratak izvorima*: oblici i djelovanje u budućnosti organiziranog uz sudjelovanje Što, kako i za koga/WHW iz Zagreba, Tensta konsthall iz Stockholma te Latvijskog centra za suvremenu umjetnost/LCCA iz Rige, uz podršku programa Evropske Unije Kreativna Evropa.

Uz podršku:

Program Evropske Unije Kreativna Evropa

Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske

Zaklada Kultura Nova

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Zaklada za razvoj civilnoga društva

Gradski ured za kulturu, obrazovanje i sport Grada

Zagreba

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture

Financijski
podržava

Nacionalna
zaklada za
razvoj
civilnoga
društva

Ovaj projekt financiran je podrškom Evropske komisije. Ova publikacija ukazuje samo na stavove autora i Evropska komisija nije odgovorna za ikakvu daljnju upotrebu koja može proizaći iz informacija objavljenih u ovoj publikaciji.

Tiskanje ove publikacije omogućeno je financijskom podrškom Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva. Sadržaj ove publikacije isključivo je odgovornost autora i nužno ne izražava stajalište Nacionalne zaklade.

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH. Stajališta izražena u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost izdavača.

Gornji grad, veljača 2015.